

DOI:10.26104/NNTIK.2023.39.43.017

Абдышова З.А.

**ПРЕДМЕТ МЕНЕН ТИЛДИ ИНТЕГРАЦИЯЛАП ОКУТУУНУН
НЕГИЗИ КАТАРЫ ТЕКСТ (ТУТАШ, ТУТАШ ЭМЕС ТЕКСТТЕР)
МЕНЕН ИШТӨӨНҮН АЙРЫМ ЫКМАЛАРЫ**

Абдышова З.А.

**НЕКОТОРЫЕ ПРИЕМЫ РАБОТЫ С ТЕКСТОМ
(СПЛОШНЫМ, НЕСПЛОШНЫМ) КАК ОСНОВА ИНТЕГРИРОВАННОГО
ОБУЧЕНИЯ ЯЗЫКУ И ПРЕДМЕТУ**

Z. Abdyshova

**SOME TECHNIQUES OF WORKING WITH TEXTS
(CONTINUOUS, NON-CONTINUOUS) AS THE BASIS OF INTEGRATED
LANGUAGE AND SUBJECT LEARNING**

УДК: 81-13

Бул макалада учурда мектеп окуучусуна зарыл болгон текст менен иштөө көндүмүн, окуучуларын окуу көндүмдөрүн жогорулатууда туташ эмес тексттер менен иштөөнүн айрым ыкмалары тууралуу сөз болот. Башталгыч класстан эле окуу көндүмдөрүнүн калыптандыруу үчүн PISAнын программасында колдонулган туташ эмес окуу-илимий тексттерин тексттин түрү менен иштөө зарылдыгы белгиленди. Башталгыч класстын окуучуларына кыргыз тили сабагын математика менен интеграциялап окутууда туташ эмес тексттер менен иштөөнүн мисалы сунушталды. 4-класстын кыргыз тили сабагында «Кыргыздын узундук чен бирдиктери» деген туташ эмес текст менен иштөөдө башталгыч класстын окуучуларынын текстти кабылдоо, айкын жана айкын эмес маалыматты табуу жана интерпретациялоо көндүмдөрүн калыптандырууга жана кыргыз элинин улуттук баалуулугун таанууга жардам берет.

Негизги сөздөр: окуу көндүм, туташ эмес тексттер, окутуу, башталгыч класс, интеграция, окуу сабаттуулугу, улуттук баалоо, ыкма, математика, чен бирдиктер.

В данной статье рассказывается о навыках работы с текстами, которые в настоящее время необходимы школьникам, и о некоторых приемах работы с несплошными текстами для улучшения навыков чтения учащихся. Отмечена необходимость работы с несплошными учебно-научными текстами, используемыми в программе PISA для формирования навыков чтения в начальной школе. Пример работы с несплошными текстами был представлен учащимся начальных классов при интеграции уроков кыргызского языка с математикой. На уроке кыргызского языка 4 класса работа с несплошным текстом «Кыргызские единицы длины» способствует формированию навыков восприятия текста, нахождения и интерпретации ясной и неясной информации, осознания национальной ценности кыргызского народа.

Ключевые слова: навыки чтения, несплошные тексты, обучение, начальная школа, интеграция, грамотность чтения, национальное оценивание, метод, математика, единицы измерения.

This article presents about the text skills that students currently need, and some techniques for working with non-continuous texts to improve students' reading skills. The necessity of working with non-continuous educational and scientific texts used in the PISA program for the formation of reading skills for elementary school is noted. An example of working with non-continuous texts

was presented to primary school students when integrating Kyrgyz language lessons with mathematics. At the lesson of the Kyrgyz language of the 4th grade, work with the restless text «Kyrgyz units of length» contributes to the formation of skills in perceiving the text, finding and interpreting clear and unclear information, and understanding the national value of the Kyrgyz people.

Key words: reading skills, non-continuous texts, learning, primary school, integration, reading literacy, national assessment, method, mathematics, units of measurement.

Тил менен предметти интеграциялап окутууда текст окутуунун негизги каражаты экендиги талашсыз. Текст менен иштөө көндүмү мектеп окуучусуна керек болгон көндүмдөрдүн бири. Анткени, биринчи класста эле окуучу маалыматты издөө, талдоо жана колдонуу көндүмдөрүн өркүндөтүшү керек [1, 21-б.]. Окуучулардын окуганын/укканын түшүнүү көндүмдөрү калыптанмайынча, кеп ишмердүүлүгүнүн сүйлөө жана жазуу ишмердүүлүгү калыптанбай тургандыгы баарыбызга белгилүү. Бирок, тилекке каршы, башталгыч класстын окуу көндүмдөрүн баалаган PISA (окуучуларды эл аралык баалоо программасы), EGRA (кенже курактагы окуучулардын окуу көндүмдөрүн баалоо), ОБЖУБ (окуучулардын билим алуудагы жетишкендиктерин улуттук баалоо) сыяктуу эл аралык жана улуттук баалоо уюмдары окуучулардын окуудагы жетишкендиктери, тактап айтканда, окуу сабаттуулугу абдан төмөн экендигин тастыктап жатат [4]. Демек, окуучулардын окуу сабаттуулугун жогорулатуу зарылдыгы келип чыкты. Андыктан, бул көйгөйдү чечүүдө тил менен предметти интеграциялап окутууда ар түрдүү типтеги тексттер (туташ, туташ эмес) менен иштөө окуучулардын окуу көндүмдөрүн жогорулатууга, тексттерден түрдүү маалыматтарды табууга, талдоого, окуганын интерпретациялоого жана баалоого мүмкүндүк бере тургандыгынын бир топ окумуштуу-педагогдор белгилешкен. [2, 38-б.] Башкача айтканда, тил менен предметти интеграциялап окутууда текст (туташ, туташ эмес) менен иштөө ар тараптуу натыйжалуу. Учурда Кыргыз

Республикасынын билим берүү стандарттарында тил менен предметти интеграциялап окутуу талаптары да коюлууда. Маселен, окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн жалпы билим берүүчү уюмдарынын 1-4-класстары үчүн «Кыргыз тили жана адабий окуу» предметтик стандартында башталгыч мектептин окуучусунун дүйнөсүнүн бүтүн картинасынын негиздерин калыптандыруу – бардык предметтердин жалпы милдети катары белгилеп, предметтерди бир бүтүндүккө жуурулуштуруу, башкача айтканда, интеграциялоо башталгыч мектеп үчүн абдан маанилүү жана натыйжалуу экендигин көрсөткөн [3, 35-б.]. Ушул стандарттык талаптарды практикалык негизде кантип ишке ашыруунун айрым учурларына усулдук көрсөтмө берүүнү туура таптык.

Окуучулардын түрдүү типтеги тексттер менен иштөө көндүмдөрүн өнүктүрүү: баяндоо тексттери (көркөм тексттер), маалымат материалдары, сүрөттөөчү тексттер, графиктер, нускамалар, ой жүгүртүү тексттери ж.б.; окуунун негизги түрлөрүн (таанышуу, карап-издөө, изилдөө) колдонуу көндүмдөрүн; тексттен керектүү маалыматты алып чыгуу көндүмдөрүн, маалыматты комментарийлөө жана сынчыл баалоо, өз оюн билдирүү көндүмдөрүн ж.б. өнүктүрүү керек.

PISAнын программасында колдонулган тексттин түрлөрү (туташ жана туташ эмес тексттер) менен иштөө кыргыз тилин башка предметтердин (мектептеги биология, физика, химия, тарых, география, математика ж.б.) мазмунун окуп-өздөштүрө билүү окуучулардын окуу сабаттуулугун, анын ичинде функционалдуу окуусун калыптандырууну көздөйт. Ал үчүн:

- туташ эмес тексттер (географиялык карталар жана жергиликтүү карталар, бөлмөнүн, имараттардын планы, бир жакка кирүү билети, унаанын жүрүү расписаниеси, афишалар, чектер, сайттардын карталары) менен иштөөнүн ыкмаларын колдонуу керектигин Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүүчү мекемелеринде кыргыз тилин эне тили катары окутуунун жана экинчи тил катары үйрөтүүнү өркүндөтүүнүн концепциясынын усулдук-нускама катында белгилейт. Ошондой эле, USAIDдин «Окуу керемет!» долбоору тарабынан иштелип чыккан «Башталгыч мектепте дифференциациялык жана интеграциялык окутуу» модулунун 2-бөлүмүндө да туташ, туташ эмес тексттер менен иштөө окуучулардын окуу сабаттуулугун жогорулатууга жардам берерин көрсөтөт.

Тексттерди белгилүү бир категорияларга же критерийлер менен так ажыратуу мүмкүн эмес, анткени бир эле текст түрдүү белгилерге ээ болуп, бир эле учурда бир нече группаларга тиешелүү болуусу мүмкүн. PISA тесттерин түзүүчүлөр тарабынан иштелип чыккан тексттердин классификациясын колдо-

нуу ыңгайлуу. Алар тексттерди туташ, туташ эмес деп бөлүшөт. Туташ тексттерге бүтүндөй сөз менен берилген сүрөттөө (ыр, аңгемеден үзүндү, пейзажды, портретти сүрөттөө ж.б.), баяндоо (аңгеме, жомок, тамсил, макала ж.б.), ой жүгүртүү (дил баян, эссе, пикир, комментарий ж.б.) тибиндеги тексттер, ал эми туташ эмес тексттерге графикалар, диаграммалар, схемалар, таблицалар, географиялык карталар ж.б.у.с. кирет [1, 24-б.].

Бирок белгилей кетүүчү нерсе, 1996-2011-жылдары окуу көндүмдөрүн өнүктүрүү боюнча иштин системасы туташ тексттерге карата гана түзүлгөн жана камсыз кылынган. Ошондуктан PISA тесттеринин жыйынтыгына окуучулар таблицалардан, графикалардан, схемалардан ж.б. туташ эмес тексттин түрлөрүндөгү көрүнүп турган маалыматтарды таба албагандыгы, графикалык уюштургучтарды чечмелей албагандыгы, ар түрдүү булактардан алынган маалыматтарды бириктирип талдай албай жаткандыгы аныкталган. Деги эле, окуучулар туташ эмес тексттер менен иштөөгө даяр эмес экендиги байкалган [2, 36-б.].

Ушул көйгөйлөрдү чечүүдө USAIDдин «Окуу керемет!» долбоору тарабынан иштелип чыккан «Башталгыч мектепте дифференциациялык жана интеграциялык окутуу» модулдарын окуп чыгуу, өздөштүрүү жана колдонуу натыйжалуу экендигин белгилегим келет. Анткени бул модулдарда теориялык маалыматтар менен бирге усулдук көрсөтмөлөр абдан так жана жеткиликтүү берилген. *Маселен:*

- Туташ эмес тексттин афиша түрү менен иштөөнүн үлгүсүн көрсөтөт.

- Тил менен предметти интеграциялап окутуунун «Сөздөн сүйлөөгө», «Угам, окуйм, түшүнөм», «Текст түзөм» стратегияларын сунуштайт.

- 4-класстагы «Дарактар» деген темада мекен таануу, математика жана сүрөт сабактарында тил менен предметти интеграциялап окутуунун мисалдарын сунуш кылат.

Биз башталгыч класстын окуучуларына кыргыз тили сабагын математика менен интеграциялап окутууда туташ эмес тексттер менен иштөөнүн төмөнкүдөй үлгүсүн сунуштайбыз. Окуучулар үчүн мындай тексттер менен иштөө кызыктуу жана натыйжалуу деп эсептейбиз. Тил менен математика предмети интеграцияланган сабактын фрагментин мисал келтирели.

Кыргыз тили сабагында туташ эмес текст менен иштөө.

4-класс.

Сабактын күтүлүүчү натыйжалары:

- математикалык чен бирдиктердин кыргызча аталыштарын (*кадам, карыш, сөөм, кулач, эли, чым-чым, чакырым, чай кашык, аш бышым, таңга маал, чак түш*) кебинде колдонушат;

- туташ эмес текстти окуп, узундук чен бирдиктерин чечмелешет;

Сабакка киришүү.

1-тапшырма. Бул сүрөттөрдөн эмнелерди байкадыңар? Бүгүн кандай тема болушу мүмкүн?

2-тапшырма. Суроолорго жооп бергиле.

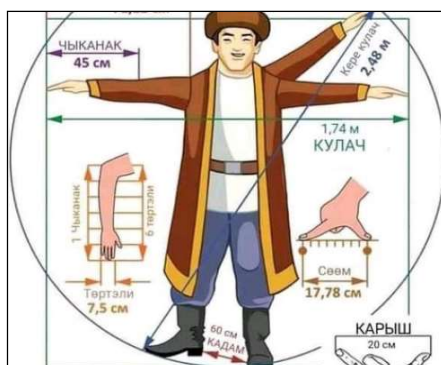
1. Кыргыз эли алгач кандай өлчөө бирдиктерин колдонуп келишкен?

2. Математика сабагында пайдаланган чен бирдиктер менен кыргыз элинин чен бирдиктеринин кандай айырмачылыктары бар?

3-тапшырма. Семантизациялоо: чыканак, кулач, кере кулач, сөөм, эли, кадам, карыш деген бирдиктерди сүрөткө карап, түшүндүргүлө жана көрсөткүлө.

4-тапшырма. Сүрөттөгү узундук чен бирдиктерин чечмелеп жазгыла.

Үлгү: Чыканак – колдун учунан чыканакка чейинки аралык. Болжол менен 45 см.

1-сүрөт.

5-тапшырма. Тесттик тапшырмаларды аткаргыла.

1. Карыш кандай чен бирдиги?

А) салмак Б) көлөм В) узундук Г) аянт

2. Төрт сөөм болжол менен канча сантиметр болот?

А) 17,78см Б) 30 см В) 71 см Г) 27,71см

3. Бир чыканак болжол менен канча элиге барабар?

А) 6 эли Б) 4 эли В) 5 эли Г) 3 эли

6-тапшырма. Суроолорго жооп бергиле.

1. Кере кулач менен кулачтын кандай айырмасы бар экендигин түшүндүрүп айтып бергиле?

2. Текстте кандай чен бирдиктер тууралуу сөз

болду? Эмне үчүн?

3. Азыркы учурда кыргыз элинин кандай чен бирдиктерин активдүү колдонуп келе жатабыз?

Үйгө тапшырма. Төмөнкү чен бирдиктерди тематикага карай бөлүштүргүлө. Мааниси түшүнүксүз болгон сөздөрдү түшүндүрмө сөздүктөн издегиле, ата-энелерден сурагыла.

Кыргыздын чен бирдиктери: чакырым, кез, кадам, кулач, эли, сөөм, карыш, ат чабым, тай чабым, кадам, аттам, тизе бою, чакырым, чымчым, ууч, кочуш, кош ууч, кесим, тырнактай, бармактай, чыпалактай, таруудай, алакандай, үй ордундай, кылым, ай жаңырганда, апта чай кайнам, эт бышым, чак түш кез, чейрек, таңга маал ж.б.

Узундук (аралык) бирдиктери:	Салмак (оордук) бирдиктери:	Көлөм бирдиктери:	Аянт бирдиктери:	Убакыт бирдиктери:

Е.В. Бунеева башталгыч класстарда туташ эмес окуу-илимий тексттерин толук кандуу окууну камсыз кылуучу жалпы окуу көндүмдөрүнүн төмөнкүдөй тизмесин сунуштайт.

1. Туташ жана туташ эмес тексттердин түрлө-

рүн айрымалоо, тексттердин түрүн аныктоо көндүмү;

2. Туташ эмес текстти окуу көндүмү (текстти кабылдоо, айкын жана айкын эмес маалыматтарды табуу, аны интерпретациялоо);

3. Маалыматты башка тексттик формаларга ай-

ландыруу көндүмү;

4. Туташ эмес тексттин түрүн өзгөртүү;
5. Өз алдынча туташ эмес тексттерди түзүү;
6. Алынган маалыматты окуу маселелерин чечүүгө колдонуу көндүмү [2, 39-б.].

Жогорудагы «Кыргыздын узундук чен бирдиктери» деген туташ эмес текст менен иштөөдө Е.В. Бунеева белгилегендей текстти кабылдоо, айкын жана айкын эмес маалыматты табуу жана интерпретациялоо көндүмдөрүн калыптандырууга жардам берет.

Туташ эмес тексттер менен иштөөдө да туташ тексттер менен иштөө сыяктуу эле окуучулардын сөз байлыгын, жазуу жана сүйлөө ишмердүүлүктөрүн өстүрүү кыргыз тили сабагынын негизги максаты экендигин унутта калтырбоо зарыл. Ошону менен катар, тил менен предметти интеграциялоодо кесиптик сөздөр, терминдер менен иштөөдө 3 этапты эске алуу маанилүү.

1-этап. Терминдердин, кесиптик сөздөрдүн маанилерин түшүндүрүү б.а. семантизациялоо.

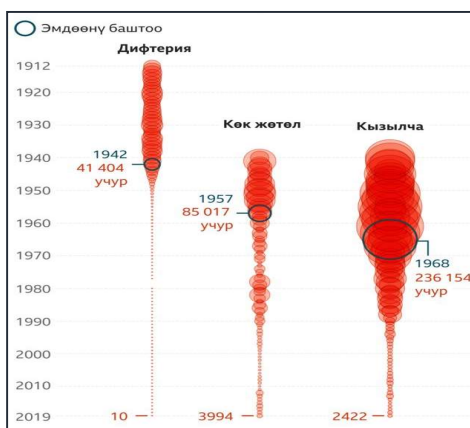
2-этап. Терминдерди, кесиптик сөздөрдү ыктыярсыз эс-тутумда бекемдөө.

3-этап. Оозеки жана жазуу кепке кошуу.

Маалыматты башка тексттик формаларга айландыруу көндүмүн жогорулатуу үчүн төмөнкүдөй тапшырманын түрүн берүү максаттуу. Бул тексттин түрүн «Мен жана дүйнө» предмети менен интеграциялоого болот.

Мисалы, туташ эмес текст менен таанышкыла. Текстти туташ текстке айландырып жазгыла. Тексттен кандай маалыматтарды алганыңарды айтып бергиле.

Эскертүү: Эгерде сиздин окуучуларыңыз эмдөө, дифтерия, кызылча оорусу деген сөздөрдүн маанилерин билбей турган болсо, сөзсүз, аны семантизациялоо зарыл.

2-сүрөт.

Туташ эмес илимий-окуу тексттерди окуунун таанышып окуу, аналитикалык окуу түрлөрүнүн максаттарын, күтүлүүчү натыйжаларын ажырата билип, максатка ылайык жолдорду окуучуларга сунуштоо мугалимдердин негизги милдеттеринин бири. Мисалы, таанышып окуунун максаты тексттеги маалыматты табуу, ал эми аналитикалык окуунун максаты тексттеги ачык, ачык эмес маалыматтарды алып чыгуу.

Жыйынтыктап айтканда, окуучулардын туташ эмес окуу-илимий тексттерин толук кандуу окуу көндүмдөрүнүн калыптандыруу үчүн башталгыч класстан эле ушул сыяктуу туташ эмес тексттер менен иштөөгө машыктыра берүү зарыл. Туташ эмес тексттер менен иштөөнүн эң натыйжалуу методикасы – натыйжалуу окуу технологиясы.

Адабияттар:

1. Глушкова М.Ю., Булатова В.А., Оморова А.А. Башталгыч мектепте дифференциациялык жана интеграциялык окутуу. / USAIDдин «Окуу керемет!» долбоору. Б., 2021.
2. Ирина Логвина, Людмила Рождественская. Формирование навыков функционального чтения. Книга для учителя (II-III степень обучения). Курс для учителей русского языка как родного. - Narva, 2012.
3. Кыргыз Республикасынын окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн жалпы билим берүүчү уюмдарынын 1-4-класстары үчүн «Кыргыз тили жана адабий окуу» предметтик стандарты. - Бишкек, 2022.
4. Отчет об основных результатах исследования «Национальное оценивание образовательных достижений учащихся» 8 классов в 2017 году. - Бишкек, 2017.
5. https://vk.com/wall-35945278_17940
6. Эшманова С.К. Об основных принципах описания текста. Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2016. №. 4. - С. 214-215.